

ADABIY TARJIMA VA UNING AHAMIYATI

Alfraganus universiteti talabasi

Jo`rayeva Zilola Mirobit qizi

Ilmiy rahbar: v.b.dot.PhD Raximjanov Masrur Nugmanovich

Annotatsiya. Mazkur maqolada adabiy tarjimaning mohiyati, vazifalari va tarixiy taraqqiyoti yoritiladi. Adabiy tarjimaning oddiy tilshunoslik jarayonidan farqli ravishda ijodiy faoliyat ekanligi, unda ma'no, ruh, badiiy uslub va milliy koloritni saqlash muhimligi asoslab beriladi. Shuningdek, tarjimaning qadimgi davrlardan boshlab insoniyat madaniyati bilan uzviy bog'liq holda rivojlangani, islom olamidagi Buyuk Tarjima Davrining jahon ilm-faniga ta'siri tahlil qilinadi. O'zbek tarjimachiligining shakllanishi va rivojida Alisher Navoiydan boshlab XX asr tarjimonlarigacha bo'lgan jarayonlar yoritilib, she'riy tarjimaning o'ziga xos murakkab jihatlari ochib beriladi. Maqolada o'zbek tarjimachilik maktabining jahon adabiyoti bilan madaniy aloqalarni mustahkamlashdagi o'rni va ahamiyati xulosalanadi.

Kalit so'zlar: adabiy tarjima, tarjimon mahorati, badiiy uslub, milliy kolorit, she'riy tarjima, erkin tarjima, so'zma-so'z tarjima, madaniy aloqalar.

Kirish. Adabiy tarjima — bir tildagi badiiy asarni boshqa tilga o'girish san'ati va fani. Tarjima nafaqat so'zlarni, balki ma'no, ruh, badiiy uslub, milliy kolorit va hissiy zaryad — bularning barchasini bir tildan ikkinchi tilga ko'chirish jarayonidir. Shu boisdan adabiy tarjima oddiy tilshunoslik faoliyatidan ko'ra kengroq ko'lamdagi ijodiy ish hisoblanadi.

Adabiy tarjimada ekvivalentlik va adekvatlik masalasi. Adabiy tarjimaning eng muhim nazariy muammolaridan biri — ekvivalentlik va adekvatlik tushunchalaridir. Ekvivalentlik asl matn bilan tarjima matni o'rtasidagi ma'no jihatidan tenglikni anglatadi. Biroq adabiy tarjimada mutlaq ekvivalentlikka erishish deyarli imkonsiz, chunki har bir tilning o'ziga xos semantik, stilistik va madaniy tizimi mavjud. Shu sababli zamonaviy tarjima nazariyasida adekvatlik

tushunchasi kengroq qo'llaniladi. Adekvat tarjima — bu asl matnning estetik, semantik va funksional xususiyatlarini tarjima tilida imkon qadar to'liq aks ettira olgan tarjimadir.

Tarjimaning tarixi insoniyat madaniyatining tarixi bilan deyarli parallel ketadi. Qadimgi davrlarda turli xalqlar o'rtasidagi savdo va madaniy aloqalar tarjimani zaruriy qildi. Islom olamida IX-X asrlarda yunoncha ilmiy va falsafiy asarlarni arabchaga tarjima qilish katta harakat — "Buyuk Tarjima Davri" — yuzaga keldi. Bu davrda Aristotel, Galen, Gippokrat, Evklid kabi mualliflarning asarlari arabchaga o'girildi va arab dunyo orqali keyinchalik Yevropa ilmiga ham yetib bordi.

O'zbek tarjimachiligining tarixiy ildizlari ham juda qadimiy. O'rta asrlarda arab va fors tillaridan o'zbek tiliga ko'plab asarlar tarjima qilindi. Navoiy o'zi ham tarjimon sifatida faoliyat ko'rsatdi. XX asrda esa tarjima faoliyati yanada tizimli va keng ko'lamdagi tus oldi.

Madaniy realiyalar va ularning tarjimasi. Adabiy tarjimada milliy-madaniy realiyalar muhim o'rin tutadi. Realiyalar — ma'lum bir xalqning tarixiy, ijtimoiy va madaniy hayotiga xos tushunchalar bo'lib, ularni boshqa tilga o'girishda katta qiyinchiliklar yuzaga keladi. Bunday holatlarda tarjimon bir necha usullardan foydalanadi: izohlash, tavsifiy tarjima, transliteratsiya yoki funksional o'xshashlikka ega birlikni tanlash. Bu jarayonda tarjimon nafaqat tilshunos, balki madaniyatshunos sifatida ham ish ko'radi.

Asosiy qism. Tarjima jarayonida tarjimon bir qator murakkab vazifalarni bajarishi lozim. Birinchidan, asl matn ma'nosini to'g'ri tushunish. Ikkinchidan, asl matnning badiiy uslubi va ohangini tarjima tilida qayta yaratish. Uchinchidan, madaniy va tarixiy kontekstga mos bo'lgan so'z va iboralarni tanlash. To'rtinchidan, tarjima tilining imkoniyatlaridan ijodiy foydalanish. Bu vazifalarning barchasini bir vaqtda bajarish tarjimondan chuqur bilim, keng madaniy saviya va yuqori ijodiy iste'dod talab qiladi.

She'riy asarlarni tarjima qilish ayniqsa murakkab. She'rda mazmun, ritm, qofiya va badiiy obraz bir-biriga chambarchas bog'liq. Bu elementlarning barchasini tarjima tilida bir vaqtda saqlash ko'pincha mumkin emas. Shu sababli she'riy tarjimada ikki asosiy yondashuv mavjud:

erkin tarjima (she'riylik va ma'noni saqlash birinchi o'rinda) va so'zma-so'z tarjima (matn yaqinligi birinchi o'rinda).

O'zbek tarjimachiligida bir qancha ulug' nom bor. Abduqodir Sharafiddinov (Ozod Sharafiddinov) jahon adabiyotining eng yirik namoyandalari — Shekspir, Balzak, Mopassan, Gyote — asarlarini o'zbek tiliga tarjima qildi. Uning "Gamlet", "Otello", "Qirol Lir" tarjimalari o'zbek tarjimachiligining eng yuksal namunalari hisoblanadi.

Mirtemir (Muhammadsharif Yo'ldoshev, 1913-1978) ham o'zbek tarjimachiligining zabardast vakili. U Pushkinning "Yevgeniy Onegin" romanini o'zbek tiliga tarjima qildi va bu tarjima hali ham eng muvaffaqiyatli tarjimalardan biri sifatida e'tirof etiladi. Shuningdek, S.A. Yesenin, B. Axmadulina va boshqa rus shoirlarining asarlarini ham tarjima qildi.

Jahon adabiyotidan o'zbek tiliga tarjima qilingan asarlar o'zbek adabiyoti va ziyolilari dunyoqarashiga katta ta'sir ko'rsatdi. Shekspirning tragediyalari, Servantesning "Don Kixot"i, Gyotening "Faust"i, Tolstoy va Dostoyevskiyning romanlari — bularning barchasi o'zbek kitobxonlariga tarjima orqali yetib keldi va o'zbek adabiy madaniyatini boyitdi. Shuningdek, o'zbek adabiyotining vakillari ham xorij tillariga tarjima qilinmoqda.

Xulosa

Adabiy tarjima badiiy adabiyotning eng murakkab va mas'uliyatli sohalaridan biri bo'lib, u xalqlar o'rtasidagi madaniy, ma'naviy va estetik aloqalarni ta'minlovchi muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi. Tarjima jarayoni faqatgina bir tildagi matnni boshqa tilga ko'chirish bilan cheklanmay, balki asl asarning ma'no qatlamlarini, badiiy-estetik xususiyatlarini, milliy ruhini va muallif pozitsiyasini tarjima tilida qayta yaratishni talab etadi. Shu bois adabiy tarjima tilshunoslik, adabiyotshunoslik, madaniyatshunoslik va estetik tafakkur tutashgan murakkab ijodiy faoliyatdir.

Maqolada ko'rib chiqilganidek, tarjimonning asosiy vazifasi — asl matnga sodiqlik va tarjima tilining badiiy imkoniyatlari o'rtasida muvozanatni saqlashdir. Ayniqsa she'riy asarlarni tarjima qilishda mazmun, ritm, qofiya va obrazlar tizimini imkon qadar uyg'un holda ifodalash

katta mahoratni talab qiladi. Bu jarayonda tarjimon ijodiy erkinlikka ega bo'lsa-da, u asl asarning g'oyaviy-badiiy mohiyatini buzmasligi lozim.

O'zbek tarjimachilik maktabining shakllanishi va rivojlanishida XX asr tarjimonlarining xizmatlari beqiyosdir. Jahon adabiyotining durdona asarlari o'zbek tiliga tarjima qilinishi orqali milliy adabiy tafakkur boyidi, kitobxonlarning estetik didi va dunyoqarashi kengaydi. Shu bilan birga, o'zbek adabiyotining eng yaxshi namunalari ham xorijiy tillarga tarjima qilinib, milliy madaniyatning xalqaro maydondagi nufuzini oshirishga xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sharafiddinov O. Tarjima san'ati. — Toshkent: Adabiyot va san'at, 1981.
2. Mirtemir. Tarjimalar. — Toshkent: G'afur G'ulom, 1974.
3. Shekspir U. Gamlet. (O. Sharafiddinov tarj.) — Toshkent: G'afur G'ulom, 1985.
4. Pushkin A.S. Yevgeniy Onegin. (Mirtemir tarj.) — Toshkent: G'afur G'ulom, 1967.
5. Salimov A. Tarjima nazariyasi. — Toshkent: Fan, 1999.